

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка

Кафедра педагогіки

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

РЕКТОР

Ю.О. Лянной

« 30 » листопада 20 19 р.

ПРОГРАМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ
011 Освітні, педагогічні науки
(Методика виховної роботи)

**Особливості виховної роботи з дітьми з особливими
потребами**

Розробники:

1. Чистякова Ірина Анатоліївна – канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки.

Програма підвищення кваліфікації розглянута і схвалена на засіданні кафедри педагогіки

Протокол № ____ від « ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

Сбруєва А. А. доктор пед. наук, професор _____

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни є дати слухачам теоретичні та практичні знання про основні етапи та напрями виховання дітей з особливими освітніми потребами; розкрити організацію та зміст методик вивчення та формування особистості дітей з особливими потребами в позакласній виховній роботі спеціального закладу освіти; сформувати у слухачів знання, уміння й навички з даної дисципліни.

Основними завданнями вивчення дисципліни є визначити головні теоретичні основи та практичні положення методики виховання дітей з особливими потребами; розкрити сутність, зміст та напрями виховання у спеціальній школі; показати особливості та специфіку проведення різних методик вивчення та формування особистості дітей з особливими потребами в позакласній виховній роботі спеціальної школи, враховуючи форми, методи й засоби виховного впливу; розкрити специфіку та особливості міжособистісної взаємодії педагога, батьків і вихованців, показати умови їх ефективності; виділити вирішальну роль особистості вихователя в розвитку кожної окремої дитини.

2. Результати підвищення кваліфікації

	Програмовані результати навчання ОПП	Знати / Вміти
ПРЗ 1	Володіти знаннями про законодавчу базу щодо завдань, цілей, принципів, засад функціонування виховання підростаючого покоління в Україні. Називати міжнародні та законодавчі акти України в галузі охорони, захисту дитинства та забезпечення їх повноцінного розвитку	Знає інноваційні зміни в системі дошкільної, загальної середньої, позашкільної, вищої, післядипломної освіти відповідно до Закону України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства», Концепції «Нова українська школа».
ПРЗ 2	Знати основи нормативно-правових засад, що регламентують діяльність освітніх закладів та	Знає основи нормативно-правових засад, що регламентують діяльність спеціальних закладів освіти щодо здійснення цілеспрямованого

	інституцій, у яких здійснюється цілеспрямований виховний процес; напрями діяльності вихователя, педагога-організатора, методиста, завуча, директора, їх функціональні обов'язки; права і обов'язки суб'єктів освітнього процесу; принципи адміністрування та управління; умови й передумови функціонування освітнього закладу	виховного процесу; напрями діяльності (адміністративна, методична, контролююча, проектна, освітня, виховна, фінансово-господарська тощо) вихователя, педагога-організатора, методиста, їх функціональні обов'язки; права і обов'язки суб'єктів освітнього процесу; принципи адміністрування та управління; умови й передумови функціонування спеціального закладу освіти
ПРЗ 3	Володіти знаннями про методи й підходи до аналізу та контролю стану виховної діяльності в освітніх установах, уміти здійснювати координацію діяльності методичних об'єднань класних керівників, вихователів закладів освіти, закладів позашкільної освіти, додаткової освіти та інших організацій і установ, які беруть участь у виховній діяльності	Знає основні завдання, форми, методи, засоби, методичне забезпечення виховного впливу на дітей з особливими потребами.
ПРЗ 4	Знати сучасні концепції, завдання, зміст, методи, організаційні форми і засоби процесу виховання; особливості та інструментарій психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу	Знає основні положення методик переконання, педагогічного та емоційного стимулювання дітей з особливими потребами, особливості їх впровадження; сутності та специфіки організації та проведення виховної позакласної роботи в спеціальній школі тощо
ПРЗ 9	Знати про сучасні тенденції, закономірності розвитку технологій, методик процесу виховання; сучасні наукові, методологічні та	Знає напрями педагогічної діагностики особистості, планування виховної роботи в спеціальній школі

	педагогічні засади, на яких побудовані методики підготовки та здійснення виховної роботи	
ПРУ 8	Уміти визначити напрям своєї діяльності, її конкретні цілі й завдання на кожному етапі виховної роботи, передбачати кінцевий результат; володіти методами визначення ефективності заходів, спрямованих на підвищення якості виховної роботи; уміти проектувати власну педагогічну систему у професійній діяльності	Вміє виявляти рівень вихованості учнів, розробляти її показники і критерії оцінки, застосовувати результати діагностики у процесі планування та проведення виховної роботи; Вміє розробляти плани, конспекти виховних заходів; правильно складати психолого-педагогічні характеристики на учня та групу учнів, визначати рівень розвитку вихованості Вміє складати різні види вимог, перспектив Вміє формувати моральну готовність до професійної діяльності; розробляти плани роботи гуртка, секції
ПРУ 12	Аналізувати стан і фактори впливу на розвиток теорії і практики виховання; диференціювати зміст роботи відповідно до різних об'єкт-суб'єктів виховної роботи та конкретної ситуації	Вміє аналізувати і доводити основні положення Концепції громадянського і національного виховання, основні завдання виховання учнів спеціальної школи; організовувати, проводити і аналізувати виховні заходи.
ПРУ 14	Проектувати виховну роботу за певним напрямом; розробляти плани виховної роботи	Вміє розробляти масові, групові, індивідуальні заходи; плани, конспекти виховних заходів; етичних бесід, дискусій, оцінки відповідних виховних заходів
ПРУ 15	Визначати пріоритетні проблеми у виховній практиці; застосовувати інновації у практичній роботі; здійснювати виховну роботу з урахуванням змін у нормативно-правових	Вміє втілювати основні методи морального переконання, проводити і складати етичну бесіду і різні види дискусії; розрізняти види вимог, перспектив, визначати типові помилки при застосуванні заохочень і покарань; аналізувати основні методи педагогічного стимулювання

	документах	в спеціальній школі
ПРУ 16	Використовувати теоретичні знання у вирішенні професійних завдань; орієнтуватись у системі інформації про різні групи населення, які потребують підтримки та допомоги; аналізувати ситуацію вихованця, визначати його потреби та рекомендувати можливі способи перевиховання; розробляти програми перевиховання	Вміє давати критичний аналіз виховного значення самопідготовки; скласти план самопідготовки різних вікових груп; порівнювати динаміку працездатності учнів під час уроків і під час самопідготовки; диференційовано та індивідуально працювати з дитиною з особливими потребами; практично використовувати методи педагогічного стимулювання в спеціальній школі
ПРК 1	Самостійно аналізувати наукову літературу з педагогічних проблем; проводити вивчення особистості, виокремлювати та аналізувати вчинки та якості особистості; вдало вирішувати різноманітні конфліктні ситуації як у професійній діяльності, так і в особистому житті; аналізувати та об'єктивно оцінювати власну поведінку й особливості спілкування	Вміє реалізувати принципи взаємодії в команді (комунікації, довіри, відповідальності, емпатії тощо), у педагогічному та учнівському колективі та з представниками інших професійних груп. Вміє вдало вирішувати різноманітні конфліктні ситуації як у професійній діяльності, так і в особистому житті; аналізувати та об'єктивно оцінювати власну поведінку й особливості спілкування
ПРА 1.	Готовність до систематичного підвищення своєї професійно-педагогічної майстерності; володіння знаннями про способи професійного самовдосконалення; усвідомлення рівня власної діяльності, своїх здібностей, вміння бачити причини недоліків у своїй роботі; володіння	Вміє систематично підвищувати власну професійно-педагогічну майстерність; володіє знаннями про способи професійного самовдосконалення; усвідомлює рівень власної діяльності, своїх здібностей, вміння бачити причини недоліків у своїй роботі; володіє навичками самовдосконалення, вміннями використовувати механізм самооцінки власних досягнень у дослідницькій діяльності

	навичками самовдосконалення, вміння використовувати механізм самооцінки власних досягнень у дослідницькій діяльності	
--	---	--

3. Програма навчальної дисципліни

РОЗДІЛ I. Сучасні проблеми виховної роботи в спеціальних закладах освіти. Характеристика основних напрямів виховання дітей з особливими потребами

Тема 1. Виховання – цілеспрямована система формування особистості дітей з особливими потребами.

Характеристика процесу виховання. Зумовленість мети виховання соціальним умовам. Мета виховання, її різноманітна характеристика згідно зі станами особистісного розвитку дитини. Чітке визначення мети виховання у спеціальній школі. Сфери процесу виховання (когнітивна або пізнавальна, афективна або емоційно-вольова, психомоторна або рухова маніпуляція діяльності), регулятивна або самовиховання, психомоторнорегулятивна. Основні категорії виховних цілей у когнітивній галузі діяльності (формування свідомості особистості): знання, розуміння, аналіз, синтез, оцінка, застосування. Категорії виховних цілей в афективній галузі: чуттєве сприйняття, реагування (емоційний відгук); засвоєння ціннісних орієнтацій, вироблення ціннісних орієнтацій, поширення ціннісних орієнтацій чи його комплексу на діяльності. Принципи виховання дітей з особливими потребами різних вікових груп та умови ефективного здійснення виховного впливу на особистість. Роль колективу у вихованні особистості. Взаємодія і взаємовплив у колективі учнів спеціальної школи.

Зміст виховного процесу. Характеристика понять: „свідомість”, „світогляд”, „самосвідомість”, „сформованість свідомості”. Галузі виховного процесу, їх характеристика. Характеристика понять: „виховання”, „вихованість”. Підходи у системі виховання (діяльнісний, науковий, системний). Аспекти формування особистості (психологічний і педагогічний). Основні компоненти системи виховного процесу (мета, суб’єкт, об’єкт, умови, зміст, форми, методи, засоби, методичні прийоми, технологія (конструювання, результативність), їх характеристика.

Тема 2. Характеристика провідних напрямів виховного впливу.

Актуальність громадського виховання. Суть громадянського виховання. Основне визначення понять „громадянське виховання”,

„громадянськість”, „громадянська освіта”. Підходи громадянського виховання. Принципи громадянського виховання. Мета громадянського виховання. Завдання громадянського виховання. Форми громадянського виховання. Інститути, що забезпечують громадянське виховання. Основні шляхи реалізації концепції громадянського виховання.

Характеристика основних понять: „виховання”, „національне виховання”, відмежування національної освіти від „національного виховання”. Характеристика елементів народності (природний і духовний) за К.Д.Ушинським. Основні положення народознавчого підходу. Компоненти, що синтезують соціальний досвід народу. Народна педагогіка. Характеристика понять: „народність”, „загальнолюдські цінності”. Засоби втілення в життя ідей народності.

Спрямованість розумового виховання. Характеристика понять „розумове виховання”, „інтелектуальний розвиток”, „інтелектуальна культура”, „культура мислення”, „навички мисленнєвої діяльності”. Основні засоби розумового виховання. Форми організаційно-педагогічного впливу (в інтелектуальному розвитку). Навчальна мотивація розумово відсталих дітей. Шляхи стимулювання мотивації навчання. характеристика понять „розумове виховання” та „інтелектуальне виховання”. Зміст розумового виховання. Вимоги до виховного впливу у процесі розумового виховання дітей з особливими потребами.

Основна сутність професійно-прикладного фізичного виховання (ППФВ), його характеристика. Напрями ППФВ. Профіль трудової підготовки в спеціальній школі. Вправи, які визначаються ефективними для вирішення завдань ППФВ. Засоби і методи ППФВ. Розвиток психомоторних функцій у процесі ППФВ. Засоби та методичні прийоми, що активізують пізнавальну діяльність учнів спеціальної школи, сприяють вдосконаленню і розвитку у них необхідних рухів (фізичні вправи на стимуляцію довільного регулювання рухів; методичні прийоми, які сприяють виникненню і розвитку в учнів пізнавальних інтересів до фізичних вправ; методичні прийоми, які спонукають до сприймання власних рухів і їх характеристик (напрямок, амплітуда, швидкість тощо); педагогічні прийоми, що стимулюють розвиток в учнів мовлення, пов’язаного з руховою діяльністю).

Характеристика процесу морального виховання. Структура морального виховання, характеристика його компонентів (моральна свідомість (інтимний компонент), моральні почуття (емоційно-вольовий компонент), моральна діяльність (поведінковий компонент (відносини, поведінка, дії, мотиви, стани, моральний етикет), моральна культура, моральний досвід, моральна зрілість). Характеристика поняття „гендерне виховання”.

Особливості статевого виховання учнів старших і молодших класів спеціальної школи. Засоби тендерного виховання в спеціальній школі.

Естетичне виховання, його сутність. Засоби естетичного виховання в спеціальній школі. Сутність і особливості естетичного виховання розумово відсталих учнів. Музичне виховання розумово відсталих учнів в процесі навчання і в позаурочний час. Робота з наочним матеріалом на уроках музики і спів в спеціальній колі. Музико-ритмічні заняття на уроках спів і музики в початкових класах спеціальної школи.

Тема 3. Трудове виховання в спеціальній школі.

Значення трудового виховання в корекції психофізичних недоліків учнів спеціальної школи. Завдання трудового виховання. Зміст і форми трудового виховання на весь період навчання учнів. Види трудової діяльності. Методика формування моральної готовності до праці. Трудове виховання – основна умова соціальної і трудової адаптації випускників спеціальної школи. Методика індивідуального й диференційованого підходу в процесі трудового виховання. Врахування особливостей психофізичних недоліків в організації трудового виховання.

Поняття профорієнтації. Соціально-економічне значення профорієнтації. Шляхи й способи врахування вікових і індивідуальних особливостей учнів у профорієнтаційній роботі. Методика вивчення професійного напрямлення; професійних інтересів учнів. Вибір професій і особистість. Адекватність вибору професії. Зміст, форми й методи профорієнтаційної роботи в спеціальній школі. Працевлаштування учнів. Катамнестичне вивчення працевлаштування випускників та його значення. Дати визначення понять „етика”, „мораль”, „норми моральності”, „моральні цінності”, „моральний ідеал”, „моральна поведінка”, „моральне виховання”, „моральна вихованість”, „моральні принципи” тощо.

Тема 4. Взаємодія школи і сім'ї щодо виховання дітей з особливими потребами

Параметри та умови виховання дитини з особливими потребами в сім'ї. Завдання і принципи взаємодії спеціальної школи з родиною з метою вдосконалення виховної та соціально-адаптаційної роботи. Умови спільної роботи школи й сім'ї та установалення єдності діяльності, забезпечення наступності, погодженості, установалення єдиного режиму, залучення батьків до проведення позакласної й оздоровчої роботи. Врахування умов при роботі родини з допоміжною школою (психофізичні особливості розумово відсталої дитини, своєрідність положення дитини з особливими потребами в родині, специфіка методів виховання і навчання, своєрідність соціально-культурних умов життя родини, територіальна віддаленість родин від спеціальної

школи). Ефективність консультування батьків дітей з особливими потребами та надання їм методичної допомоги. Психологічна і соціальна допомога сім'ям дітей з особливими потребами.

РОЗДІЛ II. Методики вивчення та формування особистості дітей з особливими потребами. Організація та методика позакласної виховної роботи у спеціальній школі

Тема 1. Методика вивчення особистості та колективу дітей з особливими потребами.

Взаємозв'язок психологія виховання зі спеціальною методикою виховної роботи. Мотиваційна сфера розумово відсталого учня. Стадії саморегуляції та самоуправління. Аспекти стійкості особистості за В.Чудловським. Компоненти світогляду. Співвідношення психологічних механізмів морального виховання з механізмами формування свідомості учнів спеціальної школи. Види педагогічної дії в педагогічній діагностиці. Основні завдання педагогічної діагностики особистості й колективу учнів спеціальної школи, їх характеристика. Дати визначення понять „показник”, „критерій”, „вихованість”. Вихованість учнів і її характеристики. Показники й критерії оцінки вихованості учнів 1-9 класів. Принципи, методи й програми виявлення вихованості школярів. Методи спостереження, аналіз документації, рейтингу, анкетування, тестування та ін. Методи обробки даних і отримання надійних результатів. Складання характеристики на учня й колектив. Визначення виховних завдань і педагогічне прогнозування їх розв'язання. Напрямки діагностичних завдань, їх використання в спеціальній школі. Використання різних прийомів при роботі з дітьми з особливими потребами молодших і старших класів.

Поняття про виховний колектив, його основні ознаки. Індивідуальний і диференційований до учнів залежно від психофізичних особливостей, структури дефекту й стадії розвитку колективу. Єдині педагогічні вимоги в школі й охоронно-педагогічні заходи. Основні форми й методи організації життя й діяльності колективу учнів. Методика управління роботою дитячих організацій. Учніське самоуправління (структура органів самоуправління, форми і зміст роботи, шляхи поглиблення самостійності й активності учнів). Значення роботи дитячих організацій в демократизації шкільного життя. Виховання в учнів потреби спілкування один з одним. Роль мікроколективу у формуванні соціально-морального досвіду дітей. Умови посилення корекційного впливу на особистість школяра з особливими потребами.

Тема 2. Планування виховної роботи в спеціальній школі.

Планування виховної роботи. Види планів. Завдання планування у спеціальній школі. Характеристика перспективного плану. Характеристика календарного плану. Характеристика поточного планування. Характеристика плану-графіку, плану-сценарію тощо

Тема 3. Методика проведення з учнями етичних бесід та дискусій.

Методика проведення з учнями бесід. Методика проведення етичної бесіди. Послідовність запитань в етичній бесіді. Пошуковий метод: практичні роботи в гуртках, колекціонування, збирання краєзнавчих матеріалів. Дискусійний метод: диспут, дискусія, збори. Основні види пошукової діяльності. Основні етапи пошукової діяльності. Форми проведення дискусії. Рекомендації щодо підготовки до диспуту. Метод взаємоосвіти: стінгазети, шкільне радіо, шкільні музеї тощо.

Тема 4. Організація та методика виховної роботи в позаурочний час.

Організація й методика виховної роботи в позаурочний час. Цілі корекційного завдання позакласної діяльності учнів (масові, групові, індивідуальні). Організація позакласної роботи в молодших класах спеціальної школи. Предметні гуртки, їх особливості і організація. Методика організації роботи гуртків в молодших класах спеціальної школи. Форми організації позакласної діяльності учнів (масові, групові, індивідуальні). Методика організації гуртків, секцій, художньої самодіяльності, дитячих театрів тощо. Організація й методика проведення екскурсій, загальношкільних зборів і заходів, групових заходів, відвідування театрів, кінотеатрів. Умови, які обов'язково потрібно виконувати при організації роботи гуртків, секцій, театрів тощо. Форми організації позакласної роботи (система). Режим дня, його особливості для нормального розвитку розумово відсталих дітей. Виконання режимних моментів в позаурочний час, в позакласній виховній роботі. Індивідуальний режим дня дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку. Урахування фізіологічних, вікових і генологічних особливостей, структури дефекту учнів при визначенні розумових і фізичних навантажень в позаурочний час. Система охоронно-педагогічних засад у позаурочний час у спеціальній школі-інтернаті.

4. Рекомендовані джерела інформації

Основна:

1. Бондар В. І. Підготовка учнів спеціальної школи до самостійної трудової діяльності. К.: Рад. школа, 1988. 128 с.
2. Болдырев Н. И. Методика воспитательной работы в школе: учеб.пособие для пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1981. 222 с.
3. Белкин А. С. Нравственное воспитание учащихся вспомогательной школы: учеб.пособие для пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1977. 112 с.
4. Вержиховська О. М. Формування моральних якостей у розумово відсталих молодших школярів у позакласній виховній роботі: монографія. Кам'янець-Подільський: видавець Зволейко Д. Г., 2009. 228 с.
5. Вержиховська О. М., Бонецька О. М., Козак А. В. Теорія і спеціальна методика виховання дітей з особливостями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2013. 372 с.
6. Висоцька А. М., Лапін А. В., Нікітіна Я. Виховна робота. 1-4 класи. Програма для спеціальної школи. *Дефектологія*. 2010. № 4. С. 21-26. Продовж. Поч. див. у № 3 / 2010.
7. Висоцька А. М., Лапін А. В. Програма для спеціальної школи : орієнтовна тематика виховних заходів (1-4 кл.). *Дефектологія*. 2011. № 2. С. 25-31.
8. Висоцька А. М., Івашина І. І. Основні напрямки виховної роботи з формування спеціальної поведінки учнів допоміжних шкіл-інтернатів: методичний посібник. Черкаси: ЧОПОПП, 2003. 31 с.
10. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. / Л. С. Выготский; под. ред. Т. А. Власовой. М.: Педагогика, Т. 5. Основы дефектологии. 368 с.
11. Воспитательная работа во вспомогательной школе: пособие для учителей и воспитателей / под ред. В.Ф. Мачихиной. М.: Просвещение, 1980. 62 с.
12. Еременко И. Г. Олигофренопедагогика: учеб. пособие. К.: Вища школа, 1985. 327 с.
13. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. К.: Вища школа, 1997. 304 с.
14. Кобзарь Б. С. Учебно-воспитательный процесс в школах и группах продленного дня: методические рекомендации. К.: Радянська школа, 1982. 173 с.
15. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Освіта України*. № 37. 2000. 9 серп. С. 6
16. Концепція патріотичного виховання. *Воспитательная работа в школе*. 2005. № 1. С. 147-154.
17. Липа В. А. Основы коррекционной педагогики: учеб. пособ. Донецк: Лебідь, 2002. 327 с.
18. Липа В. А. Психологические основы педагогической коррекции. Донецк: Лебідь, 2000. 319 с.
19. Луценко В. С., Билевич Е. А., Билевич Л. Г. Методические указания к проведению внеклассной профориентационной работы с учащимися младших классов вспомогательной школы. Славянск: Славянск, 1990. 180 с.

20. Методика навчання учнів 1-4 класів спеціальної школи: навч. посіб. / за ред. О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2011. 312 с.
21. Методика воспитательной работы во вспомогательной школы / под ред. Коротова. М.: Просвещение, 1990. 78 с.
22. Методика воспитательной работы: учеб. пособ. / Л. А. Байкова, Л. К. Гребенкина, О. В. Еремкина; под ред. В. А. Сластенина. М.: Академия, 2004. 143 с.
23. Михайлюк М. Критерії оцінки роботи вихователя школи-інтернату. *Дефектологія*. 2000. № 3. С. 16-17.
24. Омеляненко В. Л. Теорія і методика виховання: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 415 с.
25. Пороцкая Т. И. Работа воспитателя вспомогательной школы. Из опыта работы: кн. для воспитателя. М.: Просвещение, 1984. 176 с.
26. Психологические проблемы коррекционной работы во вспомогательной школе / под ред. Ж. И. Шиф, В. Г. Петровой, Т. Н. Головиной. М.: Педагогика, 1979. 176 с.
27. Смирнова А. Н. Коррекционно-воспитательная работа учителя вспомогательной школы: Из опыта работы. М.: Просвещение, 1982. 103 с.
28. Трудове виховання учнів спеціальної школи / під ред. В.І. Бондаря. К.: Радянська школа, 1984. 80 с.

Додаткова:

1. Азаров Ю. П. Искусство воспитывать: книга для учителя. М.: Просвещение, 1985. 448 с.
2. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети!: пособие для учителя. М.: Просвещение, 1988. 208 с.
3. Бедретдинова С. М. Из опыта работы на уроках музыки во вспомогательной школе. *Дефектология*. 1991. № 3. С. 38-40.
4. Бедретдинова С. М. Работа с наглядностью на уроках музыки и пения во вспомогательной школе. *Дефектология*. 1982. № 4. С. 23-26.
5. Богданова О. С., Петрова В. И. Методика воспитательной работы в начальных классах. М.: Просвещение, 1986. 192с.
6. Болдырев Н. И. Методика работы классного руководителя: учеб. пособие по спецкурсу для пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1984. 142 с.
7. Борман Р., Шилле Г. Родителям о половом воспитании: О подготовке подростков к браку и формированию семьи. М.: Педагогика, 1979. 75 с.
8. Братусь Б. С., Сидоров П. И. Психология, клиника и профилактика раннего алкоголизма. М.: Изд-во МГУ, 1984. 145 с.
9. Вайнруб Е. М., Плешкановская Г. М. Оптимизация работоспособности учащихся вспомогательной школы: учеб. метод. пособие. К.: Радянська школа, 1989. 97 с.
10. Висоцька А. М. Організація позакласної виховної роботи в спеціальних навчальних закладах для дітей з розумовою відсталістю (5-10класи): методичні рекомендації. К.: ПрАТ «Видавництво «Київська правда, 2012. 106 с.

11. Висоцька А. М. Основні завдання, форми і методи громадянського виховання учнів з обмеженими інтелектуальними можливостями. *Дефектологія*. 2005. № 3. С. 34-36.
12. Висоцька А. М. Організація корекційно-виховних занять із розумово відсталими школярами. *Дефектологія*. 2012. № 1. С. 14-17.
13. Виховання культури поведінки в учнів спеціальної школи: методичні рекомендації. К.: Освіта, 1983. 81 с.
14. Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дітей / за ред. Т. В. Говорун. К.: ІЗМН, 1996. 100 с.
15. Влайкова К. В. Включение родителей в коррекционно-развивающий процесс как одна из форм работы по повышению родительской компетентности. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*. 2010. № 4. С. 55-57.
16. Воспитательная работа во вспомогательной школе / под ред. Дульнева Г. М. М.: Просвещение, 1989. 92 с.
17. Долгобородова Н. П., Лялин Н. А., Пик И. Д. Воспитание учащихся вспомогательной школы. М.: Просвещение, 1968. 144 с.
18. Дмитрієва І. В. Шляхи естетичного виховання розумово відсталих школярів. *Дефектологія*. 2006. № 3. С. 35-39.
19. Дульнев Г. М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе: пособие для учителей / под ред. Т. А. Власовой и В. Г. Петровой. М.: Просвещение, 1981. 176 с.
20. Еременко И. Г. Познавательные возможности учащихся вспомогательной школы. К.: Радянська школа, 1972. 132 с.
21. Злобин Л. М. Психология воспитания. М.: Педагогика, 1991. 140 с.
22. Капустин А. И. Формирование понятий у учащихся на основе чувственного и рационального познания. Славянск: Славянск, 1982. 120 с.
23. Квітка Н. О. Особливості естетичної вихованості молодших школярів спеціальних шкіл-інтернатів. *Дефектологія*. 2004. № 1. С. 34-36.
24. Кіндрат К. Й. Позакласна виховна робота в початкових класах. К.: Радянська школа, 1964. 105 с.
25. Коломинский Н. Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы. К.: Советская школа, 1978. 87 с.
26. Козленко Н. А. Физическое воспитание учащихся вспомогательной школы. К.: Радянська школа, 1987. 127 с.
27. Круть М. Організація самостійної діяльності учнів спеціальної школи. *Дефектологія*. 2002. № 3. С. 48-51.
28. Лазарева В.К. Музыкально-ритмические занятия на уроках пения и музыки в начальных классах вспомогательной школы. *Дефектология*. 1990. № 5. С. 28.
29. Лапін А. Громадянське спрямування трудового виховання в спеціальній школі. *Дефектологія*. 2004. № 3. С.33-37.
30. Левицький В. Е. Статеве виховання учнів молодших класів (гендерний підхід): навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. 108 с.
31. Лубовский В. И. Развитие словесной регуляции действий у детей (в норме и патологии). М.: Педагогика, 1978. 224 с.

32. Ляшенко А. М. Шляхи підвищення ефективності самопідготовки розумово відсталих учнів. К.: Освіта, 1979. 85 с.
33. Ляшенко О.М. Організація керівництва самопідготовкою в умовах допоміжного навчання. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. XVII в двох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. С. 130-136.
34. Ляшенко О. О. Теоретичні засади правового виховання дітей з вадами інтелектуального розвитку: сутність, структурна організація, динаміка формування. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. XVII в двох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. С. 136-143.
35. Матвєєва М. П., Миронова С. П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Державний університет, 2005. 164 с.
36. Методичний лист про застосування заохочень і покарань у спеціальній школі / укл. Хоружая. К.: Освіта, 1967. 45 с.
37. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Державний університет, ред-но – вид. від., 2008. 204 с.
38. Миронова С. П., Матвєєва М. П. Статеве виховання у спеціальній школі: посібник для вчителів і вихователів. Кам'янець-Подільський, 1996. 30 с.
39. Мирский С. Д. Методика професійно-трудового обучения во вспомогательной школе-интернате. М.: Педагогика, 1983. 138 с.
40. Михайлова С.А. Формирование нравственно-этических представлений учащихся 7-10 классов школ VIII вида путем организации беседы с элементами дискуссии. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*. 2010. № 2. С. 31-34.
41. Основы педагогического мастерства: учеб. пособие для мед. спец. вузов / под ред. И. А. Зязюна. М.: Просвещение, 1989. 302 с.
42. Програми для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / уклад. А. М. Висоцька. К.: ПрАТ «Видавництво «Київська правда, 2012. 198 с.
43. Психология социальной работы / под. ред. М. А. Гуменко. СПб.: Питер, 2002. 352 с.
44. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія: навч. посіб. / за ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський Державний університет, інф.-вид-ий. від., 2004. 220 с.
45. Сексуальне виховання підлітків та молоді зі зниженим інтелектом / Н. Бастун, С. Лукомська. К.: Держсоцслужба, 2007. 80 с.